

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.2.07

УДК 349.3

*Джура Х. Ю.,
доктор філософії з галузі «Право»
ORCID: 0000-0002-5596-5307*

СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЯК КОМПОНЕНТУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена комплексному аналізу специфіки міжнародних соціальних стандартів як ключового компонента міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави. Акцентовано увагу, що міжнародний правовий механізм істотно відрізняється від національного за своєю природою, змістом та методами дії, не маючи власного виконавчого апарату, але опосередковано впливаючи на внутрішньодержавну соціальну політику через систему міжнародних договорів, конвенцій і рекомендацій. Обґрунтовано, що міжнародні соціальні стандарти набувають дедалі більшої ролі в умовах глобалізації, виступаючи як чинник розвитку національного соціального законодавства та гарантування прав людини.

Окрему увагу акцентовано на відсутності єдиної термінологічної бази у сфері міжнародних соціальних стандартів, що ускладнює їхню імплементацію в національне соціальне законодавство. Обґрунтовано, що фундаментальні міжнародні акти, такі як Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, заклали основи соціальної функції держави, багато положень яких уже інтегровані.

Встановлено, що низка міжнародних стандартів втратила актуальність або потребує адаптації до сучасних реалій через застарілість підходів або не повну відповідність національної моделі соціальної безпеки.

Також увагу приділено аналізу європейських соціальних стандартів - Європейської соціальної хартії (переглянутої), Європейської конвенції про соціальну та медичну допомогу і Європейського кодексу соціального забезпечення. Встановлено, що європейська модель соціальних стандартів значно впливає на розуміння та практику реалізації соціальної функції держави в Україні, хоча не всі акти уже ратифіковані.

Зроблено висновок, що міжнародні соціальні стандарти є основоположною частиною міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави.

Ключові слова: соціальна функція, держава, міжнародне законодавство, право соціального забезпечення, соціальне законодавство, соціальні права людини, соціальна політика, соціальна безпека, громадянське суспільство, механізм реалізації.

Постановка проблеми. Міжнародний правовий механізм повинен демонструвати найкращі практики регулювання соціальної сфери, контрольної та охоронної діяльності держави. Міжнародний правовий механізм реалізації соціальної функції значно відрізняється від національного механізму за своєю природою, змістом і методами дії. На відміну від внутрішньодержавних механізмів, він не має прямого виконавчого апарату, однак опосередковано впливає через зобов'язання держав у рамках міжнародних договорів, конвенцій, рекомендацій міжнародних організацій. Ключовим аспектом у ньому є визначення дозволених меж втручання міжнародних організацій у внутрішню діяльність держави, а також встановлення ролі міжнародних норм права у сучасному національному соціальному законодавстві та потенційному впливі на його розвиток. Тому вивчення особливостей міжнародного механізму дозволяє глибше усвідомити його нормативну природу, практичні інструменти реалізації та шляхи підвищення його ефективності.

З огляду на зростаючий обсяг міжнародних соціальних стандартів та контрольних процедур у сфері соціального забезпечення, міжнародний правовий механізм набуває ролі фактора впливу на національну соціальну політику та систему гарантування прав людини. Тож, у сучасних умовах глобалізації посилюється роль міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави, що обумовлює необхідність здійснення системного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що

питання міжнародного правового механізму та міжнародних соціальних стандартів було неодноразово висвітлено в наукових роботах наступних учених: Н. О. Абакумова, О. О. Барабаш, К. В. Бориченко, Є. І. Бородин, В. В. Гомонай, Н. А. Горбова, І. О. Гуменюк, Н. Г. Єршова, А. С. Карнаушенко, І. П. Кінаш, А. Л. Клименко, В. Л. Костюк, О. В. Легка, К. В. Мельникова, С. М. Миколук, І. О. Наливайко, В. В. Новіков, І. Г. Околько, А. Я. Палюх, В. І. Пархета, В. С. Петренко, Ю. С. Разметаєва, І. А. Сердюк, Б. І. Стахура, Н. Л. Шевченко. Проте, тематика міжнародного правового механізму саме в контексті реалізації соціальної функції держави не була досліджена належним чином, що і обумовлює актуальність проблематики.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сутності та особливостей міжнародних соціальних стандартів як компоненту міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні соціальні стандарти є важливим компонентом міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави. Міжнародні стандарти не є уніфікованими й у кожному із них використовується власна термінологія. Тому держава самостійно повинна обирати яким чином реалізувати та імплементувати в національне соціальне законодавство міжнародні стандарти.

Одним із основних та фундаментальних нормативно-правових актів в соціальній сфері є Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, який один із перших перераховує невід'ємні соціальні права та засоби їх забезпечення з

боку держави. Так, у ст. 8 даного Пакту визначено, що держави, які беруть участь у пакті повинні забезпечити: право кожного створювати для захисту своїх соціальних інтересів профспілки та вступати у них; право профспілок утворювати національні конференції та засновувати міжнародні професійні спілки; право профспілок безперешкодно існувати та діяти, за винятком законних обмежень демократичного суспільства; право на страйк відповідно до національного законодавства [1]. Тривалість існування даного міжнародного акту дозволила повністю втілити його вимоги у національній практиці. Тобто, закріплення права на профспілки та страйк уже давно є частиною соціальної функції держави, що врегульована законодавчо та не потребує активного впровадження чи власне участі держави для подальшого функціонування. Аналогічні положення стосуються й права на працю та винагороду за неї, право на сім'ю й достатній життєвий рівень, право на освіту. Разом з тим, основоположність даного Пакту впливає й на його актуальність, як міжнародного стандарту. Хоча його дотримання є обов'язковим, але не єдиним для реалізації соціальної функції держави належним чином.

Наступним та більш сучасним міжнародним нормативно-правовим актом є Конвенція про права осіб з інвалідністю від 2006 року, що ратифікована Верховною Радою України в 2009 році, метою якого згідно з ст. 1 є заохочення, захист та забезпечення рівної та повної реалізації усіма особами з інвалідністю усіх прав людини та заохоченні поваги до притаманного їм достоїнства [2]. На реалізацію соціальної функції дер-

жави даний міжнародний стандарт найперше вплинув через зміну правового регулювання, використання нового терміну «особа з інвалідністю» незалежно від приналежності нормативно-правового акту до соціального законодавства. Водночас, повністю вимоги міжнародного акту досі ще не було втілено. До прикладу, відсутні заохочення держави щодо дослідницької та конструкторської розробки товарів для конкретних потреб осіб з інвалідністю, неналежним є рівень захисту від дискримінації жінок та дівчат, що є особами з інвалідністю, недостатньо розвинутою є соціальна інфраструктура для вільного пересування осіб з інвалідністю. Тому, наведений соціальний стандарт може використовуватися і як стратегічна ціль у механізмі реалізації соціальної функції держави.

Як міжнародні стандарти можливо розглядати нормативно-правові акти, що видаються Міжнародною організацією праці. Вони можуть стосуватися, як трудової сфери безпосередньо, так й соціальної загалом. Так, у ст. 3 Конвенції про дискримінацію в галузі праці і зайнятості визначено обов'язок кожного із членів: прагнути забезпечити співробітництво між працівниками та роботодавцями; заохочувати освітні програми та законодавство, що підтримує політику недискримінації; проводити дану політику під контролем держави; забезпечувати її дотримання в профспілкових організаціях, установах з професійної орієнтації чи навчання, органах державної влади [3]. Конвенції МОП у трудовій сфері направлені на захист трудових прав й інтересів працівників та висвітлюють ефективні шляхи їх регулювання й захисту в державах. Дія-

льність Міжнародної організації праці триває уже понад 100 років, а тому більша частина її актів уже тривалий час є частиною національного законодавства. Так, в межах виконання рекомендацій та конвенцій Міжнародної організації праці та задля реалізації соціальної функції, держава визначила заборону на дискримінацію під час прийняття на роботу та в ході перебування в трудових відносинах. Нещодавно було посилено заходи юридичної відповідальності за порушення заборони на дискримінацію під час реклами вакансій. Також, реалізація даної конвенції відбувається й в межах загальних соціальних заходів, як то національного соціального діалогу, функціонуванні центрів зайнятості.

У ст. 4 Конвенції Міжнародної організації праці «Про безпеку та гігієну праці й виробниче середовище» передбачається обов'язок держав-учасниць періодично створювати нові державні політики щодо безпеки й гігієни праці з метою запобігти нещасним випадкам, які завдають шкоди здоров'ю та виникають внаслідок роботи чи в ході неї, а також мінімізувати наскільки це обґрунтовано можливо причини виникнення небезпек; у ст. 8 визначено обов'язок консультації з заінтересованими представницькими організаціями; а в ст. 13 передбачається надання державного захисту від неправомірних наслідків працівника, які оцінивши ситуацію, що становила безпосередню серйозну небезпеку для нього та його життя, залишив робоче місце [4]. У даному випадку, не встановлюються певні мінімальні вимоги до гігієни та безпеки праці, не деталізуються заходи безпеки по сферам виробництва, що позитивно впливає

на актуальність норм права. Позитивно й слід оцінити вплив на спосіб реалізації соціальної функції держави, що має полягати в постійному оновленні уже національних програм, стратегій, планів й власне законодавства з охорони праці. Така Конвенція регулює виключно діяльність держави на загальному рівні та визначає коло її обов'язків. Із аналізу змісту Конвенції, що далеко не всі її вимоги виконанні. До прикладу, не існує окремих, позасудових інструментів захисту права на безпеку праці для працівника, що зазнав неправомірних наслідків, як то звільнення, переведення чи скорочення оплати праці.

Міжнародна організація праці визначає й основи соціального захисту та забезпечення. До прикладу Конвенція № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», де встановлено обов'язки держав-членів: гарантувати особам медичне обслуговування профілактичного чи лікувального характеру (ст. 7), надання допомоги через хворобу (ст. 13), по безробіттю (ст. 19), по старості (ст. 25), у випадку трудового каліцтва чи професійного захворювання (ст. 31), надання родинної допомоги (ст. 39), допомоги через вагітність та пологи (ст. 46), по інвалідності (ст. 53), через втрату годувальнику (ст. 59) [5]. Як стає очевидним дана Конвенція об'єднує у собі поняття і соціального захисту, і соціального забезпечення. Для реалізації соціальної функції така відмінність є принциповою, оскільки способи їх проведення, як уже було проілюстровано, є різними. Так, медичне обслуговування повністю забезпечується з боку держави безкоштовно, коли ж виплати по старості або тру-

довому каліцтву проводяться в порядку соціального страхування. Водночас, допомога через втрату годувальника має уже характер соціального захисту та проводиться державою одноразово. Тому, можливо дійти висновку, що хоча дана Конвенція і передбачає захист соціальних прав та встановлює обов'язки держави, вона має переважно застарілий та не адаптований до національної практики характер через, що її імплементація, незважаючи на ратифікацію лише в 2016 році має лише базовий характер та не може бути запозичена повністю.

Звертаючись уже до європейських нормативно-правових актів найперше слід відмітити Європейську соціальну хартію (переглянуту), яка у розділі 2 регулює саме питання діяльності держав-учасниць. Так, у ст. 3, розділу 2 визначено, що задля забезпечення права на безпечні та здорові умови праці сторони повинні: розробляти та періодично переглядати національну політику в даній сфері, приймати правила технічної безпеки ті гігієни праці; забезпечувати виконання таких правил; сприяти розвитку виробничої гігієни, проводити профілактичні та консультативні заходи. У ст. 8 визначено право працюючих жінок на охорону материнства, що проводиться через забезпечення сторонами: відпустки на період до та після пологів; визнання незаконним звільнення роботодавцем жінки після повідомлення нею про свою вагітність та до закінчення відпустки по вагітності; забезпечення перерв для годуючих мам; регламентацію залучення їх до робіт понад норму та в нічний час [6]. Можливо помітити схожість між зобов'язаннями, що передбачаються

в міжнародних актах МОП та актах Ради Європи. Дотримання єдиних вимог в міжнародних нормах права є рідкістю, оскільки відсутній обов'язок з уніфікації та узгодження. Разом з тим, така ситуація підвищує ефективність діяльності держави із створення соціальних політик, допомагає дотримуватися одночасно декількох стандартів. Відмінною є використана термінологія. Враховуючи обраний Україною напрям євроінтеграції більш доречним є використання саме європейської, а не міжнародної термінології.

Ще одним європейським актом є Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу й Протокол до неї, де передбачено обов'язок держав-учасниць надавати медичну та соціальну допомогу громадянам інших держав-учасниць, якщо знаходяться на законних підставах в державі та не мають додаткових джерел існування [7]. Варто зазначити, що Україною даний нормативно-правовий акт формально не ратифікований, хоча і є частиною спільного соціального європейського законодавства та на нього існують численні посилення в Європейській соціальній хартії (переглянутій). Тобто, існує фактичний вплив на реалізацію соціальної функції держави через визнання стандартів соціальної й медичної допомоги. Водночас, на державу не поширюються вимоги надання соціальної й медичної допомоги безкоштовно для іноземців, що стало б підставою для необґрунтованого розширення її соціальної функції.

Ще одним європейським актом, який не ратифікований в Україні, але має значний вплив на розуміння соціальної функції держави загалом є

Європейський кодекс соціального забезпечення, у якому регулюються питання надання: медичної допомоги, допомоги по хворобі, по старості, через виробничі травми, сім'ям та дітям, по інвалідності та смерті годувальника [8]. Даний міжнародний нормативно-правовий акт є прикладом успішної кодифікації, встановлення засад проведення соціальної політики в державі. Враховуючи потребу в кодифікації національного соціального законодавства, запозичення такого напрямку реалізації соціальної функції держави є доречним. Окрім того, стає очевидним приналежність медичної допомоги до різновидів соціальної допомоги. Тому, реалізація соціальної функції держави на належному рівні буде неможливо без удосконалення даного її напрямку через реальне поширення медичного страхування.

Отже, можемо констатувати, що особливостями міжнародних соціальних стандартів як компоненту міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави є наступні: 1) неврегульованість єдиної термінології міжнародних соціальних стандартів - міжнародні соціальні стандарти не містять уніфікованого термінологічного апарату, що ускладнює їх імплементацію у національні правові системи. Кожен міжнародний акт використовує власні визначення понять, змушуючи державу самостійно адаптувати зміст відповідно до власної правової традиції і концептуального підходу у соціальній сфері; 2) фундаментальність базових міжнародних актів - такі міжнародні документи, як Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, мають фундаментальне значення для побудови

системи соціальних гарантій на міжнародному та національному рівнях. Вони встановлюють основоположні соціальні права людини та зобов'язують держави забезпечувати їх реалізацію, хоча багато норм уже інтегровані в національні законодавства і діють як базові інструменти; 3) нерівномірність імплементації стандартів у національне законодавство - попри ратифікацію низки міжнародних актів, їх положення часто не реалізуються повною мірою в національній практиці. Це проявляється у недостатньому законодавчому забезпеченні прав осіб з інвалідністю, обмеженій доступності інфраструктури чи відсутності механізмів захисту прав у сфері охорони праці; 4) необхідність постійної адаптації й оновлення міжнародних соціальних стандартів - міжнародні соціальні стандарти повинні динамічно змінюватися відповідно до нових соціальних ризиків, змін у структурі зайнятості, викликів демографії чи цифровізації праці; 5) рекомендаційний характер - незважаючи на наявність численних міжнародних норм, механізми контролю за їх виконанням залишаються здебільшого рекомендаційними.

Висновки. Тож, міжнародні стандарти є основним й невід'ємним компонентом міжнародного правового механізму реалізації соціальної функції держави. Для їх можливості впливати на таку реалізацію переважно необхідним є ратифікація та включення до національного законодавства. Проте, як уже було проілюстровано, окремі міжнародні акти та рекомендації мають спрямовуючий та цілеустановний характер. Для міжнародних норм права характерними є часті повторювання та дуб-

лювання, формування одного й того ж змісту різними термінами. Проблемним аспектом їх дії в міжнародному правовому механізмі реалізації є втрата актуальності через забезпечення державою усіх встановлених прав та виконання своїх обов'язків. Тобто, реалізація соціальної функції держави в міжнародному механізмі повинна полягати не лише у дотриманні уже ратифікованих міжнарод-

них нормативно-правових актів, але й підготовці та створення умов для ратифікації нових міжнародних актів в соціальній сфері. Тому, міжнародні соціальні стандарти є основоположними та в більшості закріпленні уже й у національних соціальних нормах права, коли ж інструментарій міжнародних організацій є недостатнім для гарантування прийняття державою нових соціальних стандартів.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний Пакт від 16.12.1966. URL: <https://cutt.ly/5PdnBkW> (дата звернення: 15.02.2025).
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Міжнародна конвенція Організації Об'єднаних Націй від 13.12.2006. Офіційний вісник України, 2010 № 17. С. 93.
3. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять : Конвенція Міжнародної організації праці від 25.06.1958 № 111. URL: <https://cutt.ly/kPdmdQ5> (дата звернення 15.02.2025).
4. Про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище : Конвенція Міжнародної організації праці № 155 1981 року. Офіційний вісник України, 2013. № 5. С. 204.
5. Про мінімальні норми соціального забезпечення : Конвенція Міжнародної організації праці № 102 від 28.06.1952. Офіційний випуск України, 2016. № 28. С. 14.
6. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996. Офіційний вісник України, 2006. № 40. С. 37.
7. Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ETS № 14): Міжнародний документ від 11.12.1953 № 14 URL: <https://cutt.ly/KPdml5K> (дата звернення: 15.02.2025).
8. Європейський кодекс соціального забезпечення : Міжнародний документ Ради Європи від 16.04.1964 № ETS N 48 URL: <https://cutt.ly/dPdm9cc> (дата звернення: 15.02.2025).

Dzhura Khrystyna, Doctor of Philosophy (in Law)
ORCID: 0000-0002-5596-5307

Specificity of international social standards as a component of the international legal mechanism for the implementation of the social function of the state

The article is devoted to a comprehensive analysis of the specifics of international social standards as a key component of the international legal mechanism for the implementation of the social function of the state. It is emphasized that the international legal mechanism is significantly different from the national one in its nature, content and methods of action, not having its own executive ap-

paratus, but indirectly influencing domestic social policy through a system of international treaties, conventions and recommendations. It is substantiated that international social standards are gaining an increasingly important role in the context of globalization, acting as a factor in the development of national social legislation and guaranteeing human rights.

Particular attention is paid to the lack of a single terminological base in the field of international social standards, which complicates their implementation in national social legislation. It is substantiated that fundamental international acts, such as the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, laid the foundations of the social function of the state, many provisions of which have already been integrated.

It was found that a number of international standards have lost their relevance or require adaptation to modern realities due to the outdated approaches or incomplete compliance with the national social security model.

Attention was also paid to the analysis of European social standards - the European Social Charter (revised), the European Convention on Social and Medical Assistance and the European Code of Social Security. It was found that the European model of social standards significantly influences the understanding and practice of implementing the social function of the state in Ukraine, although not all acts have already been ratified.

It was concluded that international social standards are a fundamental part of the international legal mechanism for implementing the social function of the state.

Keywords: *social function, state, international legislation, social security law, social legislation, social human rights, social policy, social security, civil society, implementation mechanism.*